

АЙКОНІМЫ Ё “ПАЛЕСКАЙ ХРОНІЦЫ” ІВАНА МЕЛЕЖА

У артыкуле разгледжаны айконімы з раманаў “Палескай хронікі” І. Мележа, якія кваліфікуюцца як выразныя тэкстаўтваральныя кампаненты, што адлюстроўваюць рэгіянальны і нацыянальны каларыт радзімы пісьменніка

Анамастычная лексіка раманаў “Палескай хронікі” І. Мележа асабліва адметная. Яна з’яўляецца пацвярджэннем яго глыбіннай далучанасці да народнага жыцця. Тапанімічныя адзінкі адлюстроўваюць у мастацкіх творах рэгіянальны і нацыянальны каларыт радзімы пісьменніка – Усходняга Палесся. Яны ў творах пісьменніка з’яўляюцца выразным паказчыкам нацыянальных традыцый, якія прадаўжаў і ўзбагачаў мастак слова. Праз такія адзінкі прасочваюцца адносіны І. Мележа да сваёй малой радзімы, сцвярджаецца аўтарская ідэя твора, выяўляецца моўная культура: яны (онімы) ствараюць агульны мастацкі фон твора, перадаюць нацыянальны каларыт.

Намі выяўлены на старонках раманаў І. Мележа 81 айконім. Сярод іх 24 астыонімы – уласныя імёны гарадоў (*Бабруйск, Гомель, Магілёў, Мазыр, Мінск, Полацк, Тураў* і інш.) і 57 камонімаў – уласных імёнаў пасяленняў сельскага тыпу (*Алешнікі, Бярозаўка, Курані, Ламачы, Хвоенка, Хвойнае* і інш.). Пры дапамозе такіх онімаў аўтар натуральна паказаў прастору і час, якія адлюстраваны ў творы, а таксама прыгажосць роднага краю, перадаў любоў да яго. Аналіз айконімаў сведчыць, што яны ў пераважнай большасці (79 адзінак) *рэальныя*: беларускія – *Глінішчы, Загалле, Ламачы, Мазыр, Мінск, Рэчыца, Хвойнае* і інш.; *за межня* – *Варшава, Кіеў, Кранштат, Кыштым, Ленінград, Лондан, Масква,*

Пецярбург, Растоў, Харкаў, Чалябінскі інш. Выяўлены і поўнасьцю змененыяўтарам назвы рэальных айконімаў: *Алешнікі* (у сапраўднасьці – Алексічы), *Курані* (у сапраўднасьці – Каранёўка).

Сярод айконімаў з раманаў “Палескай хронікі” ёсьць назвы былога Юравіцкага раёна (цяперашнія Калінкавіцкі і Хойніцкі раёны), тых мясцін, дзе нарадзіўся і рос пісьменнік: *Глінішчы, Ламачы, Мазыр, Юравічы* і г. д. Айконімы роднага для яго Палесся перадаюць аўтабіяграфізм, які засведчаны ў мясцовых назвах, а таксама ў апісаннях рэльефу, расліннага і жывёльнага свету. Так, апелятывы *алешнік, хвойнік, бярознік*, якія ляжаць у аснове айконімаў *Алешнікі, Хойнікі, Бярозаўка*, адлюстроўваюць асаблівасці расліннага свету канкрэтных мясцін, ствараючы ў чытача праўдападобнае ўяўленне пра балотны і лясны ландшафт, мясцовасці, што апісаны ў “Палескай хроніцы”. *Абышоў падмерзлым узболаткам і Алешнікі, зрэзаў вялікі круг. Снег ужо начыста выбельваў сьнежку і дарогу, на якую выбраўся за ўзболаткам, – хмызнякі на баках цямнелі незвычайна рэзка* [1, 125].

Паводле семантыкі ўтваральных асноў можна вылучыць тры лексіка-семантычныя групы такіх адзінак:

1) айконімы *апелятыўнага* паходжання: *Глінішчы, Курані, Хойнікі* і інш. Так, назва *Хойнікі* матывуецца апелятывам *хвойнік*: *Апейка вёз абоз з сёл, якія былі бліжэй да Хвойнікаў* [2, 178];

2) айконімы *антрапанімічнага* паходжання: *Барбарова, Багуславец, Калінкавічы, Міхалі* і інш. Напрыклад, у аснове назвы *Багуславец* ляжыць імя *Багуслаў*: – *Багато бедных дзяцей ходзіць з Багуслаўца, з Глінішчаў* [1, 147];

3) айконімы *гідранімічнага* паходжання: *Нароўля, Рэчыца, Полацк*. Напрыклад, назва горада *Рэчыца* паходзіць ад назвы аднайменнай ракі: – *Рабочыя з Рэчыцы прыслалі...* [1, 198].

Лексіка-семантычныя групы айконімаў “Палескай хронікі”, якія абазначаюць асаблівасці рэльефу, клімату, прыродных комплексы, арэалы таго ці іншага расліннага або жывёльнага свету, даволі разнастайныя. Гэта:

а) айконімы, суадносныя з назвамі флары – з канкрэтнымі назвамі дрэў, лясных масіваў: *Алешнікі, Бярозаўка, Хвоенка, Хвойнае, Хвойнікі* (мясцовы варыянт ад назвы Хойнікі). *Абышоў падмерзлым узболаткам і Алешнікі, зрэзаў вялікі круг* [1, 125]. *Хтосьці паскардзіўся, што ў Бярозаўцы, калі адводзілі зямлю пад калгас, няправільна абрэзалі зямлю...* [2, с. 266]. – *Чараўніка ?! – здзівілася Ганна. – Якога? Што ў Хвоенцы?* [1, 77]. *Ніколі за ўсё жыццё не быў далей Хвойнага, толькі раз дапаў аж да Мазыра...* [1, 137];

б) айконімы, утваральныя асновы якіх указваюць на асаблівасці рэльефу: адлюстроўваюць найбольш характэрныя яго асаблівасці. Гэта назвы: нізкіх, забалочаных, адкрытых месцаў, вадаёмаў, назвы, што ўказваюць на характар глебы: *Мокуць* (мокрае месца), *Юравічы* (ад юр

‘высокая голая мясціна’ [4, с. 76], **Прудок** (‘невялікі пруд’), вёска **Глінішчы** (ад гліна). *Неўзабаве, каля Глінішчаў, сышоў са шляху, узяўся проста на Курані [1, 27]. А так от – “мокуць” і “мокуць”, мокрае, гіблае месца...* [1, 27]. *Ён быў у брызентавым плашчы, з пугаю, з чаго Башлыкоў вывеў, што Кофман прыехаў з Прудка [5, 111]. Толькі пасля гэтага галасавання дайшла да яго вестка, што Апейка ў хаце, і ён запрасіў госця з Юравіч к сталу [1, 149];*

в) айконімы, утваральныя асновы якіх указваюць на размяшчэнне аб’ектаў у прасторы: **Загалле** (вёска за галам – прасторай, пакрытай купінамі і густой травяністай расліннасцю [3, 27]), **Церамоскае** (цераз мост), *Пад раніцу бацька запрог каня, паехаў на доктара ў Загалле [1, 367]. – А хіба б у нас паганую сенажаць можна было б за Церамоскім зрабіць? [1, 139].*

Айконімы, утваральныя асновы якіх адлюстроўваюць матэрыяльную культуру рэгіёна, звязаны з жыццём і дзейнасцю чалавека. Лексічны склад адзначанага тыпу матывацыі сярод адапелятыўных утварэнняў айконімаў разнастайны, а таму ўтварае падгрупы:

а) айконімы, утваральныя асновы якіх адлюстроўваюць гаспадарчыя збудаванні, створаныя чалавекам ці прыстасаваныя для яго патрэб: **Буда** (буда – прадпрыемства ў XV – сярэдзіне XIX ст., на якім у спецыяльных печах буднікі выпальвалі драўляны вугаль, выраблялі паташ, гналі смалу, дзёгаць, а таксама і лясны пасёлак, у якім жылі буднікі [6, 76]; **Загародкі** (матывуецца лексемай *загародзіць, гародзіць*), **Курані** (курэнь – лёгкае збудаванне для сезоннага жылля або адпачынку пастухоў, рыбаловаў, паляўнічых [6, 108]; – *Мы тут сялян арганізоўваем, а ў вас усе – дзеляцца. Цераспалосіца сапраўдная. І спрэчкі, як дзе-небудзь у Будзе, у суседзяў [2, 217]. Ледзь калёсы дакаціліся да таго берага, дзе разам з колішнім панскім садам прыступалі к шляху два рады калісьці панскіх, а цяпер – камунараўскіх таполяў, павярнуў каня на нешырокую, голую дарогу ў Загародкі [2, 118]. З кожнай хвілінай Курані ўсё больш поўніліся людскімі галасамі, людскімі рухам [1, 17];*

б) айконімы, матываваныя назвамі тыпаў паселішчаў: **Слабада** (слабада – пасяленне ў феадальнай Расіі, якое карысталася часовым вызваленнем ад выплаты падаткаў і іншых павіннасцяў [7, 350]), **Слабодка** (‘невялікая слабада’), – *Адкуль сам? – запытаўся з цемры голас, калі дзверы зачыніліся. – З Куранёў... – А-а... А я са Слабады... [1, 106]. Башлыкоў паглядзеў яго [пісьмо]: рэдакцыя пісала, што са Слабодкі паступіла скарга – прыцясняюць сельгора Корбіта [5, 102];*

в) айконімы, матываваныя назвамі сацыяльнага становішча людзей: **Княжыца** (ад князь). – *Мы этот спектакль вазілі паказваць у Глінішчы і Княжыцу [1, 200].*

Да айконімаў *антрапанімічнага* паходжання (ад імёнаў, прозвішчаў, мянушак) адносяцца: **Багуславец** (Багуслаў), **Барбарова** (Барбара),

Калінкавічы (Каленка, Калінка [6, 183], **Клімавічы** (Клім), **Мікашэвічы** (Мікаш ад Міхаіл або Мікалай), **Міхайлаўка** (Міхаіл), **Міхалева**, **Міхалі**, **Міхалкі** (Міхал). – Багато бедных дзяцей ходзіць з Багуслаўца, з Глінішчаў [1, 147]. Ён быў наш, праз дзве хаты жыў, Іван, канешне, зваўся. А дзеўка з-за ракі, з Барбарова [5, 53]. Апейка таксама пазнаў: вадавіцкія камунары; едуць – здагадаўся – у Калінкавічы, на станцыю, здаваць [2, 188]. Апейка запытаў, з якога яны раёна. Аказалася, з Клімавіцкага (Клімавічы), слава пра які, і праўда, грывела па ўсёй рэспубліцы! [2, 339]. Агні, што чырванелі па ўсім балоце, нагадвалі Апейку табары часоў вайны; як калісьці пад Рэчыцаю або пад Мікашэвічамі... [2, 72]. Мог бы адоць усю тую [зямлю], што пад Міхалевам [2, 323]. Ад мокуцьскай дарогі да міхалеўскай – дарогі на Міхалі – самыя бедныя палі: пясок і пясок [2, 383]. – У Хвойнікі едем. З Міхалак. У гасцях булі, дак от позна выбраліся [5, 233].

Да адгідранімічных утварэнняў адносяцца: **Нароўля** (р. Рова), **Рэчыца** (р. Рэчыца), **Полацк** (р. Палата) і інш. – У Нароўлі ў воласці! За сакратара! [1, 78]. – Рабочыя з Рэчыцы прыслалі... [1, 198].

Такім чынам, у “Палескай хроніцы” І. Мележам адлюстраваны назвы самых разнастайных, канкрэтных мясцін, паселішчаў роднага для пісьменніка Палесся (**Глінішчы**, **Хойнікі**, **Прудок**, **Юравічы**, **Нароўля** і іншыя), назвы іншых гарадоў і вёсак Беларусі (**Мінск**, **Бабруйск**, **Віцебск** і інш.), а таксама айконімы суседніх краін Польшчы, Расіі і Украіны (**Масква**, **Ленінград**, **Кіеў**, **Чарнігаў**, **Варшава** і інш.). Такія тапанімічныя адзінкі дапамагаюць пісьменніку паказаць межы прасторы, якая адлюстравана ў творы.

Літаратура

1. Мележ, І. Збор твораў. У 10 т. / І. Мележ / рэдкал. Ю. С. Пшыркоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 5. Людзі на балоце: раман з “Палескай хронікі”. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 415 с.
2. Мележ, І. Збор твораў. У 10 т. / І. Мележ / рэдкал. М. І. Мушынскі (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 6. Подых навальніцы: раман з “Палескай хронікі”. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 573 с.
3. Багамольнікава, Н. А. Тапанімія Гомельшчыны: структурна-семантычная характарыстыка: манаграфія / Н. А. Багамольнікава; навук. рэд. А. А. Станкевіч; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Францыска Скарыны, 2008. – 242 с.
4. Памяць: Гіст.-дакум. Хроніка Калінкавіцкага р-на / Рэд.-укл. В. Р. Феранц; Маст. Э. Э. Жакевіч. – Мінск: Ураджай, 1999. – 798 с.
5. Мележ, І. Збор твораў. У 10 т. / І. Мележ / рэдкал. А. М. Адамовіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 7. Завеі, снежань: раман з “Палескай хронікі”. – Мінск: Маст. літ., 1983. – 558 с.
6. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск: Літаратура і Искусство, 2008. – 416 с.
7. Жучкевич, В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии: словарь / В. А. Жучкевич. – Минск: Издательство БГУ, 1974. – 448 с.